

ROLUL, OBLIGAȚIILE ȘI DREPTURILE APĂRĂTORULUI PERSOANEI PRIVATE DE LIBERTATE ÎN PERIOADA ANTEBELICĂ

Lect. univ. Mihai GIURGEA

Abstract

The article deals with the most important normative acts that regulate the development of the criminal process in the pre-war period. A special attention was paid to the regulations regarding the role of the defense attorney in the trial, as well as the right to defense of the person deprived of liberty. Concretely, the arguments and the role of the defense attorney were detailed, as they are regulated in the normative acts of the time, as well as the sanction applicable in case of non-respect of these rights.

Keywords: *person deprived of liberty, defender, lawyer, nullity.*

După ce a realizat Unirea Principatelor în 1859, Domnitorul Alexandru Ioan Cuza a adus numeroase îmbunătățiri și reforme întregului sistem judiciar, inclusiv celui penitenciar.

Printre cele mai importante acte normative se află Codul de procedură penală din 2 decembrie 1864¹ al Principatelor române. În acest prim cod de procedură penală sunt cuprinse primele dispoziții procesuale penale prin care se trasează coordonatele dreptului la apărare a persoanelor private de libertate bănuite a fi comis fapte penale, precum și relațiile lor cu apărătorul. Tot astfel, se instituie sancțiunea nulității actelor procesuale efectuate față de persoana privată de libertate în situația în care nu beneficiază de apărător ales sau numit din oficiu.

Astfel, în articolul 319 din Codul de Procedură Penală de la 1864, se prevede că: „Acusatul va fi interpelat și va declara dacă și-a ales un apărător; dacă nu va fi ales, președintele sau judecătorul va desemna îndată pe un avocat din oficiu, sub pedeapsa de nulitate a tuturilor lucrărilor ce vor urma. Această desemnare nu se va ține în seama și nulitatea nu va fi pronunțată dacă acuzatul își va alege un apărător în urmă”. Iată deci că, asemenea dispozițiilor procesuale penale actuale², obligația organului

¹ Publicat în Monitorul Oficial din 2 decembrie 1864.

² Art. 90: Asistența juridică obligatorie a suspectului sau a inculpatului. Asistența juridică este obligatorie: a) când suspectul sau inculpatul este ... internat într-un centru de detenție ori într-un centru educativ, când este reținut sau arestat, chiar în altă cauză..., Art. 281: Nulitățile absolute: (1) Determină întotdeauna aplicarea nulității încălcarea dispozițiilor privind: ...f) asistarea de către avocat a suspectului sau a inculpatului, precum și a celorlalte părți, atunci când asistența este obliga-

judiciar care efectuează acte de urmărire penală sau judecă o persoană privată de libertate (reținută, arestată sau condamnată) este de a asigura asistență juridică de specialitate, respectiv a unui apărător din oficiu, în situația în care persoana privată de libertate nu și-a ales un apărător, sub sancțiunea nulității.

Mai departe, în cuprinsul art. 320 se consacră libertatea alegerii apărătorului, prin următorul text normativ: *„Acusatul va pute să-și aleagă apărătoru pe ori cine va voi. În lipsă, sau chiaru în ajutorulu alegerii acusatului, președintele îi va numi apărătoru pe unulu dintre advocatii domiciliati la reședința Curții”*. Este totodată o primă consacrare a apărătorului din oficiu, adică a avocatului retribuit de stat, situație evident subsidiară principiului libertății acuzatului de a-și alege un apărător. Este pentru prima dată în istoria procesului penal român când instituția juridică a apărării și a apărătorului primește o atenție deosebită din partea legiuitorului.

Articolul 327 trasează modul în care comunicarea cu apărătorul poate avea loc și consacră legal pentru prima dată dreptul de consultare a dosarului: *„Apărătorulu va pute comunica cu acusatulu după interogatorulu seu. Va pute asemine sa ia comunicare de tote actele, fără să le stramute din locu, și fără sa intardie instrucțiunea”*.

În articolul 330 este exprimat un drept de a obține copii după actele de la dosar, în vederea formulării apărării: *„Acușății sau apărătorii loru voru pute lua copia dupe actele ce voru judeca de folosu pentru apărare”*.

Observăm deci că dreptul la apărare personal al inculpatului, precum și dreptul la apărare propriu apărătorului ca participant în procesul penal, astfel cum este reglementat în Codul de procedură penală actual, își găsește reglementarea inițială în Codul lui Cuza din 1874.

O deosebire importantă, respectiv o reglementare pe care nu o regăsim în legislația procesuală penală actuală se regăsește în cuprinsul articolului 336 din Codul de Procedură Penală de la 1864, care arată că: *„Președintele va înștiința pe apărătorulu acusatului de a nu rosti nimicu în contra consciinței sale și în contra respectulu cuvenitu legiloru și de a se esprima cu cvoiuință și cu moderațiune”*. Aceste obligații profesionale și deontologice ale apărătorului sunt actualmente cuprinse în legislația care reglementează profesia de avocat³.

Însă domnitorul Principatelor a avut și alte realizări revoluționare în materie juridică, pe lângă contribuția la elaborarea codului de procedură penală de la 1864. El a pornit cu ordonarea unui raport despre starea penitenciarelor care avea să fie efectuat de către Ministerului de Interne. În urma raportului s-a luat decizia ca responsabilitatea asupra sistemului penitenciar să fie plasată în sarcina ministrului secretar de stat la Ministerul de Interne. Prin Hotărârea Consiliului de Miniștri din

torie. Pentru un studiu mai amplu a se vedea și M. Giurgea, I. Lazăr, Sancțiunile procesuale penale. Inadmisibilitatea. Decaderea. Excluderea probelor nelegal sau neloyal administrate. Nulitatea, Ed. C.H. Beck, București, 2020, pp. 260-269.

³ Legea nr. 51/1995 privind organizarea și exercitarea profesiei de avocat, Statutul profesiei de avocat adoptat prin Hotărârea Consiliului UNBR nr. 64 din 3 decembrie 2011, publicat în M. Of. nr. 898 din 19 decembrie 2011.

7 august 1862, s-au decretat măsurile cu privire la reformarea sistemului închisorilor. Începând cu data de 1 octombrie 1862 a fost desființată Administrația Temnițelor, urmând ca sistemul penitenciar din Moldova, mult mai avansat, să devină de aplicabilitate generală pe întreg teritoriul Principatelor Unite. În acest context se naște *Regulamentul pentru organizarea serviciului stabilimentelor penitenciare și de binefacere din România* din 11 august 1862, ambele Principate Unite căpătând o organizare uniformă a penitenciarelor. *Regulamentul* a fost în vigoare până în 1929. Astfel se trece la aplicarea unitară a unor măsuri concrete de administrare a populației penitenciare și a pedepselor după o reglementare unitară, regulile stabilite fiind de o un modernism aliniat cu practica cea mai avansată din țările europene. Penitenciarele devin *așezăminte de îndreptare sau case de binefacere*⁴.

O garanție a respectării principiului legalității executării pedepselor era aceea că persoanele lipsite de libertate erau închise doar pe baza unui mandat sau a unui extras după hotărârea judecătorească, semnat de președintele tribunalului.

De la data instituirii sale, prin reglementările domnitorului Al. I. Cuza, în 1862, regimul *Regulamentului* a funcționat timp de 12 ani până când a început să se resimtă nevoia unei reorganizări a regimului penitenciar. Astfel, este adoptată *Legea asupra regimului închisorilor*, care cuprindea trei anexe: *Regulamentul general pentru arestele preventive*, *Regulamentul general al Casei centrale de corecțiune pentru minori* și *Regulamentul general pentru penitenciarele centrale*, toate interpretate în contextul general al dreptului procesual penal de la acea vreme.

Nevoia de reformă era, așadar, apăsătoare, astfel că regele Carol I a preluat această dificilă sarcină a reorganizării, elaborând: „*Legea asupra regimului închisorilor de la 1874*”, votată în sesiunea ordinară a Parlamentului din 1873 și adoptată prin decretul domnesc nr. 169 din 26 ianuarie 1874.

Aceasta a reprezentat un pas înainte față de reglementările anterioare în materia asistenței juridice a persoanelor private de libertate. Prin *Regulamentul General pentru arestele preventive din 14 mai 1874* (așa cum arătam, anexă a „*Legii asupra regimului închisorilor de la 1874*”), a fost completată *Legea Închisorilor* din același an cu alte 110 articole. Prin acest regulament se tinde să se înlăture abuzul arestărilor și eliberările ilegale⁵.

Sub aspectul dreptului la apărare a persoanelor lipsite de libertate există o prevedere extrem de importantă care concretizează dreptul persoanei private de libertate de a lua contact cu apărătorul său pentru apărarea drepturilor sale substanțiale și procesuale⁶.

⁴ I. Chiș, *Drept Execuțional Penal, istoria închisorilor. Executarea pedepselor carcerale*, Ed. Wolters Kluwer, București, 2009, p. 46, I. Chiș, A. B. Chiș, *Executarea sancțiunilor penale*, ed. 2, Ed. Universul Juridic, București, 2021, p. 48.

⁵ E. Gr. Constantinescu, *Evoluția regimului penitenciar în România cu referințe la trecutul penitenciarelor din Europa și America*, Ed. Tiparul Românesc S.A., București, p. 114.

⁶ *Ibid.*, p. 120.

Probabil cel mai celebru proces al vremii, în care se evidențiază cu prisosință exercitarea dreptului la apărare, chiar de o maniera cvasi-ofensivă, este *Procesul Memorandului Românilor din Transilvania*, din 7-25 mai 1894. Astfel, încă de la începutul primei zile a dezbaterii cauzei, la 7 mai 1894, avocatul Brediceanu, apărător al memorandistului Ioan Duma, în exercitarea dreptului la apărare concretizat în libertatea luării legăturii libere cu clienții apărați, protestează (românește!, n.a.) „*contra aplicării jandarmilor, fiindcă avem dreptul să luam contact direct unii cu alții*”. La rândul său, avocatul Petrovici, apărător al memorandistului Mihail Veliciu, arată în fața președintelui instanței că „*pentru independența și în interesul libertății apărării eu protestez contra ramânerii jandarmilor în sală*”, subliniind ritos că „*siguranța apărării nu-I reclamă, din contră ea se simte jenată și jignită prin aceasta*”. De remarcat însă că, în cursul acestui proces, au fost admiși în calitate de apărători atât avocați, cât și persoane care nu aveau această calitate. Că este așa o arată luarea de poziție a Ministerului public care cere a se pune în vedere apărătorilor avocați să pledeze în limba maghiară: „*După cum am observat, unii dintre apărători, cari au vorbit, unul sau doi, sunt avocați, și ca atare sunt obligați la dezbaterile judecatorești să întrebuințeze limba oficială a instanței*”, președintele instanței dispunând ca „*toți apărătorii să pledeze în limba maghiară, într-o altă limbă apărarea nu se admite*”⁸.

În același proces al memorandiștilor se evidențiază dreptul persoanei private de libertate (arestate) de a formula recurs în casație, personal în fața tribunalului. Astfel, memorandistul Gherasim Domide, paroh al Rodnei Vechi, formulează „*Recurs în casație în chestia arestării*”, arătând că „*dreptul la libera mișcare este un drept de libertate naturală a omului deci are loc numai în cazurile admise de lege*”, solicitând „*să binevoiască, casând hotărârile instanțelor inferioare, a dispune imediata mea punere în libertate*”⁹. Dincolo de soluția pronunțată în probabil cel mai cunoscut proces al epocii, cea mai interesantă radiografie a încălcării dreptului la apărare o face dr. Ion Rațiu, în *Recursul în casare contra verdictului juraților și a sentinței de condamnare*; acesta arată ca în sala de dezbateri, pentru influențarea și intimidarea apărătorilor și a acuzaților, în proximitatea acestora au fost așezați ofițeri ai penitenciarului, ca semn al celui mai probabil verdict, acela de condamnare la închisoare cu executare în penitenciar, ofițeri de poliție și jandarmi, toți, cu „*sabia incinsă*” și „*cu baioneta pe armă*”, în ciuda opoziției apărătorilor inculpaților¹⁰. De asemenea, Ion Rațiu

⁷ *Procesul Memorandului Românilor din Transilvania, acte și date*, vol. II, Ed. Buletinului justiției din Cluj, 1934, pp. 6-7.

⁸ *Ibid.*, pp. 8-9.

⁹ *Ibid.*, pp. 418.

¹⁰ „*în sala de dezbateri, în partea de sala înafara spațiului ingradit rezervat pentru instant, Ministerul public, Curtea cu jurati, acuzati și aparatori, și destinat pentru public, au ocupat loc un ofiter al penitenciarului dela Seghedin, cu sabia incinsa, un locotenent de politie al orasului Cluj, cu sabia incinsa și înafara de ei în imediata vecinatate a acuzatilor și aparatorilor, un jandarm cu baioneta pe arma, a sezut în locul situate între acestia și între membrii tribunalului. Acuzatii și aparatorii lor au protestat și au declarat restranse atat libertatea lor personala, cat și dreptul lor de liber contact între sine, asigurat prin lege, și paralizata independenta apararii și au cerut indepartarea acestor membri ai puterii armate*”, în *Procesul Memorandului Românilor din Transilvania, acte și date*, vol. II, Ed. Buletinului justiției din Cluj, 1934, p. 344.

reclamă încălcarea dreptului la liber contact între acuzat și apărătorul său, dar și încălcarea *independenței apărării*, culminând cu aceea că „*acuzatii au fost frustrați de apărătorii lor, fiindcă apărarea a fost făcută absolut imposibilă, că li s-a violat nu numai libertatea cuvântului, ci și onoarea lor specială de avocați*”.

În plus, în ceea ce privește judecata ce avea loc în interiorul fiecărui penitenciar, este de notat existența unui „pretoriu de justiție disciplinară”, înaintea căruia urmau să fie judecați deținuții învinuiți de încălcarea regulilor disciplinare. Acest complet era alcătuit din director ca președinte, iar membri erau inspectorul, preotul, medicul și institutorul; intendentul juca rolul acuzării, în completul de judecată fiind inclus și grefierul. Părțile interesate sau vătămate erau chemate să asiste în tăcere la ședință. Când directorul-general, subdirectorul sau alt funcționar superior asista la ședința de judecată, acesta ocupa locul de lângă președintele completului de judecată.

Directorul convoca pretoriul și deschidea ședința la ora fixată, chemând înaintea sa pe deținuții acuzați de încălcarea regulamentelor interne sau de comiterea de delikte. Asemenea dispozițiilor legale actuale, li se aducea la cunoștință plângerea făcută împotriva lor, apoi li se ascultau apărările formulate față de acuzație, precum și dovezile invocate în apărare. Președintele consulta apoi pe ceilalți membri și, ținând seama de opiniile lor, hotăra pedeapsa sau suspenda judecata până la strângerea altor probe mai complete. Procesul-verbal încheiat, similar încheierii de ședință, consemna numele persoanelor care au asistat la debateri, acuzarea și apărarea, precum și hotărârea verbală a președintelui. Intendentul înscrisa în condică pedeapsa dispusă și motivarea ei, având și atribuții de punerea ei în executare¹¹.

¹¹ L. Merei, *Regimul juridic al sistemului penitenciar în România în a doua jumătate a secolului XIX-lea, începutul secolului al XX-lea*, Academia de științe a Moldovei, Chișinău, 2015.